

אריה ליבוביץ

- I. The Idea. Permits the continuation of the current mitzvah and exempts the second mitzvah.
- II. The Sources.
  - A. First Source. גמרא סוכה דף כה. דבר רשות חייב when doing a mitzvah.
    1. רש"י ד"ה ובלכתך - the extra חידוש of חתן is that even though he is only טרוד פטור במחשבה he is פטור.
      - a. This fits with רש"י שם דף כו that even people who travel during the day are pattur at night from sukkah because their thoughts are on the sukkah. We see that you are ven pattur from mitzvos that have no mental component, not just from kerias shema.
      - b. Question: Why is the טירדה הביאה considered a מצוה, isn't it like being hungry when baking matzos? Perhaps the ביאת מצוה requires his absolute focus on her. see רש"י ד"ה חתן.
    2. תוספות ד"ה ובלכתך - תוספות ד"ה ובלכתך teaches about a חתן, but we can't learn other עוסקי מצוה from a חתן because it is too difficult for him to remove the thoughts from his head (but normally being mentally distracted is not enough to exempt).
      - a. This fits with תוספות ד"ה שלוחי understanding that people are only exempt at night from sukkah if it will actually inhibit the mitzvah.
  - B. Second source. Somebody who was involved in a מצוה מת doesn't bring a פסח.
    1. This seems very different because when the second mitzvah arrives he is already tamei and therefore intelligible.
    2. Bottom line there are three circumstances in Rashi's view for עוסק במצוה וכו'.
      - a. When you are physically doing a mitzvah when another mitzvah presents itself.
      - b. When you are mentally caught up in a mitzvah you don't have to do other mitzvos. (not because you won't be able to have kavana, but the very worry of the mitzvah exempts you from other mitzvos).
      - c. When a lesser mitzvah presents itself, even when you know involvement will stop you from bigger mitzvos, do the first mitzvah (similar to ... אין מעבירין).
- III. The major מחלוקת תוספות ור"ן.
  - A. The opinions whether it is the מצוה or קיום המצוה.
    1. תוספות שם ד"ה שלוחי וגם בריטבי"א שם - if at all possible we must do both mitzvos (otherwise anybody wearing tzitzis won't have to do mitzvos).
    2. ר"ן שם והגה"א - even if you can do both you don't have to, so long as you are *involved* in the mitzvah.
      - a. The main proof is from a chassan who can obviously do both (Tosafos would respond that a chassan is an *exception, not the rule* because there is excessive mental distraction).
  - B. The case of travellers exempt from sukkah at night:
    1. Ran: since they are in middle of being actively involved in their shelichus mitzvah.
    2. Tosafos: it must be that they can't do both.
    3. Rashi: the mental strain exempts them.

C. Proofs.

1. ערוך לנר סוכה דף כה. Based on gemara in Nedarim that Moshe is faulted for not giving his son a milah, implies that he wasn't pattur, but according to the Ran he should have been pattur even though it was possible to do both.
2. Aruch L'ner. Based on gemara in Pesachim that a guy going to do his korban pesach has to turn back to destroy chameitz. (answer: since biur is to prevent achila which is a lav, we don't apply עוסק במצוה. The problem remains, though according to the Ran that it is only because bittul may not have been done properly so it only facilitates tashbisu).
3. ספר נשיח בחוקק עמוד נ' בשם השאג"א סימן לו - contradictory gemaras about whether the kohein wears ראש בשעת עבודה can be explained acc. to Tosafos that if they put it on before they can keep it on, if they didn't put it on before they can't do it now.
  - a. Rejection of Beis Halevi: The Ran would also say that once you are wearing the tefillin you are no longer עוסק so you are obligated in other mitzvos.

D. Halacha. רמ"א סימן לח סעיף ח' - like the Ran.

1. Thus, באה"ל שם says that during rests from grave digging you are פטור מק"ש.

IV. Had the torah not told us this rule, what would we have assumed to do?

- A. ריטב"א סוכה דף כה asks why we need a passuk to teach this principle? (this is only a question if you hold that even with the passuk if it is אפשר לקיים שניהם you must do both). He offers two answers:

1. the passuk teaches that it is אסור to leave the current mitzvah (the Ran would clearly disagree and say you can do the other one because עוסק במצוה even applies when you are able to do both).
  - a. It may even be assur to leave once the mitzvah presents itself, before you actually do it - רמ"א סימן לח סעיף ח' regarding being approached by people who want to purchase tefilin. See, however, משנה ברורה שם ס"ק כז that this only applies once he started writing.
  - b. שו"ת עונג יו"ט סימן מא. Even Ritva would agree that if you did the second mitzvah you are considered a בר חיובא and are יוצא. See discussion of this point in מקראי קדש הלכות פסח ח"ב דיני ד' כוסות מצה ומרור סימן לג.
    - i. See ארחות ימים סימן יג עמ' קעו-קפא for further discussion of this point.
  - c. If he started the second mitzvah באיסור it is not necessary to go back to the first - באה"ל סימן לח ס"ח ד"ה אז פטורין.
2. you can start the first mitzvah even though you know the second mitzvah is coming.

V. Applying to a תעשה.

- A. באור הלכה סימן עא says that an אונן is חייב בלאוין. Since רש"י פי"ג דברכות explains an אונן's exemption from mitzvos to be the same as a חתן, we can apply this to an עוסק במצוה.
  1. Question: רש"י סוכה דף כה. טירדא דמצוה isn't a מצוה? We must distinguish between aveilus and aninus.
- B. תוספות כתובות דף מט' (ותוספות ב"ב דף ח') deal with the question of forcing to give tzedakah in light of the fact that it is a שכרה כתובה בצדה. They

- C. One who brings himself to do a mitzvah that he didn't have to do. שו"ת הר צבי שם סימן קג discusses a מחזיר אבדה זקן ואינו לפי כבודו who chooses to be (see discussion of שיטת הנתיבות בזה).

1 - תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כה עמוד א-ב

משנה. שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. חולין ומשמשיהן פטורין מן הסוכה. אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה. גמרא. מנא הני מילי? דתנו רבנן: (דברים, ו, ז) בשבתך בביתך - פרט לעוסק במצוה, ובלכתך בדרך - פרט לחתן. מכאן אמרו: הכונס את הבתולה - פטור, ואת האלמנה - חייב. מאי משמע? - אמר רב הונא: כדרך, מה דרך רשות - אף כל רשות, לאפוקי האי דבמצוה עסוק. - מי לא עסקין דקאזיל לדבר מצוה, וקא אמר רחמנא ליקריי - אם כן לימא קרא בשבת ובלכת, מאי בשבתך ובלכתך - בלכת דידך הוא דמיחייבת, הא בלכת דמצוה - פטירת. - אי הכי, אפילו כונס את האלמנה נמו? - כונס את הבתולה - טריד, כונס אלמנה - לא טריד. - וכל היכא דטריד הכי נמי דפטור? אלא מעתה טבעה ספינתו בים דטריד, הכי נמי דפטור? וכי תימא הכי נמי - והאמר רבי אבא בר זבדא אמר רב: אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה, חוץ מן התפילין, שהרי נאמר בהן פארי! - הכא טריד טירדא דמצוה, התם - טריד טירדא דרשות.

והעוסק במצוה פטור מן המצוה מהכא נפקא? מהתם נפקא, דתניא: (במדבר ט) ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וכו' אותם אנשים מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו, דברי רבי יוסי הגלילי, רבי עקיבא אומר: מישאל ואלצפן היו שהיו עוסקין בנדב ואביהוא. רבי יצחק אומר: אם נושאי ארונו של יוסף היו - כבר היו יכולין ליטהר, אם מישאל ואלצפן היו - יכולין היו ליטהר. אלא עוסקין במת מצוה היו, שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח. שנאמר (במדבר ט) ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, ביום ההוא אין יכולין לעשות, הא למחר - יכולין לעשות. - צריכא, דאי אשמעינן התם - משום דלא מטא זמן חיובא דפסח, אבל הכא דמטא זמן קריאת שמע - אימא לא, צריכא. ואי אשמעינן הכא - משום דליכא כרת, אבל התם דאיכא כרת - אימא לא, צריכא.

2 - רש"י שם

משנה.

שלוחי מצוה - הולכי בדרך מצוה, כגון ללמוד תורה ולהקביל פני רבו ולפדות שבויים. פטורין מן הסוכה - ואפילו בשעת חנייתן.

גמרא.

בשבתך בציתך פרט לעוסק במצוה - שאינו חייב בקריאת שמע, ולקמן מפרש מאי משמע.

ובלכתך בדרך פרט לחתן - ואף על גב דהוא נמי במצוה טריד - אינטריכי לכו תרי קראי, דאי הוה כתיב חד, כיון דחתן לאו כהדיא כתיב בקרא - הוה חמינא לא פטר הכחוז אלא תורה ועושה מלאכת מצוה בידים, או מהלך למצוה, אבל חתן שהוא יושב וזעל ואינו עוסק, אלא טריד במחשבת צעילה - לא פטר הכחוז, הלכך מקרא יתירא אשמעינן דפטור מקריאת שמע, דטריד במחשבת צעילה.

מאי משמע - מהני קראי פרט למצוה.

כי דרך - הולך בדרך סחורה.

מי לא עסקין כו' - וכי איך יכול לכלול במקרא דרך מצוה עם הרשות, והא דרך סתמא כתיב, ומשמע נמי דרך מצוה וקאמר רחמנא ליחייב לקרות.

אם כן - דדודך מצוה נמי קאי, לכתוב בלכת בדרך.

טריד - לצו טרוד במחשבת צעילה, ומסתברא, כי פטריה קרא - משום טירדא פטריה ואינו יכול לעסוק בשנים כאחד.

כונס אלמנה לא טריד - ויכול לקיים את שתיכן.

אי משום טירדא כו' - האי דפריך משמע ליה דטרדתו פוערתו לפי שאינו יכול לכונן את לבו, והלכך אפילו טבעה ספינתו דטרוד צערו - ליפטור!

שנאמר צבן פאר - כדלקמן, ואבל לא בר פאר הוא, וכשמפתח מראה בעלמו שאינו אכל.

חתן טריד טירדא דמצוה - ואשמעינן קרא דלא מיחייב להסיר דעתו ממחשבת מצוה ראשונה בשביל זו הצאה עליו, אלא יעסוק בראשונה ויתן לבו להיות בקי בדבר.

טירדא דרשות - שאף על פי שהוא חייב לכתוב אצילות של נעילה רחיצה וסיכה להראות כבוד ממו - אינו חייב להצטער.

והעוסק במצוה דפטור ממנו מהכא נפקא - משבתך בציתך.

ויחי אנשים וגו' - בפסח מדבר קרא, בשנה השנייה לניחא מצרים.

טמאי מת מלוא - לאו מת מלוא דווקא קאמר, דאפילו מתיבן נמי מת מלוא קרי לכו, דמלוא להעסק צכו, כגון האמורים צפרשת כהנים (ויקרא כא) שככהן מטמא זו.
שחל שביעי שלכן - ואף על גב דחזו לאורתא - לא אישתרו, דקסבר: אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ, מכל מקום שמיטין מיניה דעוסק במלוא פטור מן המלוא, שכרי נטמאו במתיבן שבעה ימים לפני הפסח, ואף על פי שטומאה זו תעכב על ידם אכילת פסחיהן, אלמא: מלוא קלח כבאח לידך איך ריך לדחותה מפני חמורה העתידה לצוא.
ללא מטא זמן חיובא - כשנטמאו עדיין לא הגיע זמן אכילת פסח.
חבל - קריאה שמת דמטא זמן חיובא צחוך החופה, והוא ראוי לכך - אימא ליחייב.
חבל פסח דצכרת הוא אימא לא - יטמאו צמת כל שבעה לפני הפסח.
לריכא - למיכתב ציוס הכוא לשמוטיין דנטמאו חוך שבעה, דעוסק במלוא פטור מן המלוא.

3 - תוספות מסכת סוכה דף כה עמוד א

שלוחי מצוה - הולכי בדבר מצוה כגון ללמוד תורה או להקביל פני רבו ולפדות שביין פטורין מן הסוכה ואפילו בשעת חנייתן כך פ' בקונטרס וכן משמע בגמרא דקאמר הולכי לדבר מצוה פטורין מן הסוכה בין ביזם ובין בלילה ומשמע אע"פ שאין הולכין אלא ביום דאי דאזלי ביממא ובלילה אפ' לדבר הרשות נמי פטירי כדקתני בברייתא ועוד עובדא דרב חסדא ורבה בר רב הונא דגנו ארקתא דסורא ותימה אם יוכלין לקיים שניהם אמאי פטורין דאטו אדם שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו מי מיפטר בכך משאר מצות ובפ' אין בין המודר (נדרים ד' לג:) גבי המודר הנאה דמחזיר לו אבידתו אע"פ דמהני ליה פרוטה דרב יוסף משום דלא שכיחא ואי כל זמן שאבידה בביתו מיפטר מלמיתב ריפתא לעני אם כן שכיחא היא אלא ודאי לא מפטר אלא בשעה שהוא עוסק בה כגון טלית של אבידה ושוטחה לצורכה או בהמה שנותן לה מזונות דלא שכיחא שבאותה שעה יבא עני לשאול ממנו וצריך לומר דהכא נמי איירי בכי האי גוונא דאי מיטרדי בקיום מצות סוכה הוה מבטלי ממצות.

ובלכתך בדרך פרט לחותן - ואף על גב דהוא נמי במצוה טריד איצטרך תרי קראי דאי הוה כתיב חד כיון דחתן לאו בהדיא כתיב בקרא הוה אמינא לא פטר הכתוב אלא טורח ועושה מצוה בידים או מהלך במצוה אבל חתן שהוא יושב ובטל ואינו עוסק אלא מחשב בבעילה לא פטר הכתוב הלכך מקרא יתירא אשמעינן דפטור מק"ש דטריד במחשבת בעילה כך פ' בקונטרס וסוגיא דשמעתין משמע דמובלכתך בדרך ממעט האי דבמצוה קא עסיק ובשיליה פ"ק דברכות (דף יא.) הגרסא להפך דגרס התם בשבתך פרט לחותן ובלכתך בדרך פרט לעוסק במצוה וגירסא זו נראה דהכי משמע קרא בשבת דידך הוא דמחייבת בק"ש ולא בשבת דמצוה שאתה יושב ומחשב בבעילת מצוה ובלכתך ממעט עוסק במצוה דמשמע בלכת דידך ולא בלכת מצוה ומחתן לא הוה ידעינן שאר עוסק במצוה דדלמא שאני חתן שאין נקל לו כל כך להסיר הטיירא מלבו אע"פ שבטיירא דרשות מיבעי ליה ליתוביה דעתיה ולהסיר מחשבת טרדתו.

4 - רש"י מסכת סוכה דף כו עמוד א

כולבים לדבר מלוא פטורין ציוס וצלילה - אף על פי שאין כולכין אלא ציוס, ומשום דטרידיס ודואגיס צמחצת המלוא וצתיקוניה - פטורין מן המלוא.

5 - חידושי הריטב"א סוכה שם

דהא ודאי לא אמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה אלא בשאי אפשר לקיים שתיהן כי בעודו בסוכה או שמניח תפילין או שמתעטף בציצית או שישים מזוזה בפתחו אין לפוטרו מכל המצות.

6 - ר"ן שם

לפיכך נראה לי דהעוסק במצוה פטור מן המצוה אף על פי שיכול לקיים את שתיהן והוא דנדרים לא מוכחא מידי דודאי בשעה שהאבדה משומרת בתיבתו לא מפטר דעוסק במצוה אמרינן ולא מקיים מצוה ומי שאבדה אצלו אף על פי שהוא מקיים מצוה אינו עוסק בה אלא בשעה שמנערה לצרכה ובהיא שעתה ודאי פטור למיתב פרוטה לעני אע"פ שאפשר לקיים את שתיהן ולחזור לנערו, אלא בהיא גונא לא שכח. והיינו טעמא דמדפטר רחמנא חתן אע"ג דאפשר ליה ליתובי דעתיה ולקיים את שתיהן וכדכתיבנה ילפינן כל שהוא עוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו

תורה לטרוח ולקיים מצות אחרות אע"פ שאפשר. ומיהו מודינא ודאי שכל שאינו צריך לטרוח כלל אלא כדרכו במצוה ראשונה יכול לצאת ידי שניהם דבכה"ג ודאי יצא ידי שתיהן ומהיות טוב אל יקרא רע ומש"ה פרכינן בגמרא עליה דרבי אבא בר זבדא אמר רב חתן ושושביניו פטורין מן הסוכה, וליכלו בסוכה וליחדו בסוכה, דאע"ג דהעוסק במצוה פטור מן המצוה אפ"ה אין דרך המשמחין לשמח חתן וכלה בחופה בלבד אלא אף בחדרים ובעליות ובסוכה משמחין אותן ומש"ה פרכינן דכיון דכי ארחייהו מצוה עבדי יצאו ידי שתיהן. ומיהו כל שצריך לטרוח פטור ומש"ה רבנן דהווי דלוחי מצוה הווי גנו חוץ לסוכה דכל זמן שליחותן עוסקים במצוה מיקרו ולא היו חייבים לקיים מצות סוכה.

7 - הגה"א סוכה שם

אבל באור זרוע חילק דכל העוסק במצוה בידיו או ברגליו כגון משקה בהמה אבידה או מאכילה מיפטר בההיא שעתא למיתב פרוטה לעני אע"ג דאפשר לקיים שניהם וכן לובש תפילין או מתעטף בציצית פטור בשעה שהוא לובש או מתעטף אבל אחר שהשקה או נתעטף מציצית או לבש תפילין חייב ואין זה קרוי עוסק במצוה, וכן רב חסדא ורבה בר רב הונא דהווי גנו ארקתא דנהרא אע"פ שהיו יכולין ללכת לסוכה פטורין משום דהואיל שהיו הולכים לדבר מצוה ועדיין לא הגיעו לשם היו כמוליד אבידת בהמה להשקות דפטור.

8 - ערוך לנר מסכת סוכה דף כה עמוד א

ולכאורה ה"ל אפשר להביא רא"י לדעת רש"י ותוס' נגד הא"ז ממה ששמעתי לחקשות אהא דאמרינן בנדרים (לא ב) אמר רבי ח"ו שנתרשל משה רבינו מן המילה וכו' מפני שנתעסק במלון תחלה שנאמר ויהי בדרך במלון ע"ש והשתא למה נענש משה הרי עסק במצות הקב"ה ללכת למצרים והכא אמרינן דעוסק במצוה פטור מן המצוה אף בשעת חנייתו ודוחק לומר כיון דעדיין לא נתנה תורה וליכא סברא דעוסק במצוה פטור מן המצוה דלפי מש"כ הריטב"א בענין הזה מסברא אמרינן שלא צריך להתבטל מן המצוה הקודמת מפני מצוה הבאה. ואמנם לדעת רש"י ותוס' י"ל כיון שלא ה"ל טרוד במצוה דהא נתעסק במלון תחלה וא"כ לא ה"ל פטור ממילא מטעם טרדה דמצוה אבל לדעת הא"ז דאפילו בלא טרדה פטור אם הוא עדיין בדרך לכאורה הקושיא במקומה עומדת. אכן באמת גם לדעת הא"ז י"ל קושיא זו ואדרבא יתיישב בזה במה פליגי רבי יהושע בן קרחה ורבי חתם בנדרים דריב"ק ס"ל דנתרשל משה ורבי ס"ל דלא נתרשל דהנה לקמן בסוגיא אמרינן ואי אשמעינן הכא משום דליכא כרת אבל התם דאיכא כרת אימא לא צריכא הרי דלרבי יצחק צריך קרא לרבות דעוסק במצוה פטור גם ממצות כרת והשתא לר"ע וריה"ג דלא ס"ל דעוסק במת מצוה הוי לית לן קרא על זה דעוסק במצוה פטור גם ממצות כרת והרי מילה היא מ"ע שבכרת דאף דעל ביטול מילה בשמיני ליכא כרת מ"מ מקרי מילה עשה שבכרת כדאמרינן יבמות (ה ב) דמילה דוחה שבת דהיא ע' שבכרת ולכן ריב"ק י"ל דס"ל כרבי יצחק דגם ממצות כרת פטור ולכן לא ה"ל יכול לומר דנענש משום דנתעסק במלון תחלה דיקשה כקושיא הנ"ל הא עוסק במצוה הוי פטור גם בשעת חניי' ולכן קאמר דנתרשל ממש אבל רבי י"ל דס"ל כרבי עקיבא וריה"ג דממצות כרת לא פטור ולכן קאמר שפיר דנענש משה משום דנתעסק במלון תחלה.

אבל הא קשה לכאורה מהא דאמרינן בפסחים (מט א) ההולך לשחוט את פסחו וכו' יחזור ויבער ע"ש והשתא למה יחזור כיון דעוסק במצוה ובשלמא לדעת רש"י והתוס' י"ל דאיירי שאינו טרוד ולא יבטל ע"י טרדתו ממצות פסח ומילה ונישואין אבל לדעת הא"ז קשה דהא עכ"פ הולך לדבר מצוה הוא וי"ל כיון דטעם ביעור הוא שלא יבא לאכלו ולכן לא סגי בבטול כמש"כ התוס' שם (ב א ד"ה אור) לכן אפשר דלא שייך בזה פטור מן המצוה כיון דאיכא חשש שיבא לידי ל"ת ופטור מן המצוה ודאי לא שייך רק לענין מ"ע:

9 - ספר נשיח בחוקיך בשם השאגת אריה

השאג"א בס' ל"ז ג"כ הביא ראיה לדעת התוס'. בגמ' ערכין ג: איתא הכל חייבין בתפילין כהנים וכו' אע"פ דליתנהו בתפילין של יד מחמת חציצה בשעת עבודה מ"מ חייבין בשל ראש אפילו בשעת עבודה. והא בזבחים יט. משמע דכהנים פטורין מן התפילין ומוקי ליה בתפילין של ראש אע"ג דלא חייצי משום דעוסק במצוה פטור מן המצוה. נמצא דלפי הגמ' בערכין משמע דכהנים בשעת עבודה חייבים בשל ראש, ומהגמ' בזבחים משמע

שפטורין [נדחה שיטת רש"י בסוכה כו. דאיכא תנאי דס"ל דלא אמרינן עוסק במצוה פטור מה"מ, והעיקר כדעת התוס' דלכו"ע אמרינן כן. אבל ביארתי לעיל שפרש"י בסוגיא צ"ע]. והשתא, בשלמא לשיטת התוס' דעוסק במצוה פטור מה"מ רק כשאי אפשר לקיים שניהם אבל כשאפשר לקיים שניהם חייבים, יש לומר דהתיא דערכין דמחייב קמיירי כגון שהניח תפילין כבר קודם שהתחיל בעבודה דעי"ז שהתפילין בראשו אינו מבטל מן העבודה משא"כ בזבחים קמיירי כשלא הניח תפילין עדיין ואם יתעסק בהנחת תפילין יתאחר מלעבוד עבודה (וכעי"ז כתב בשטמ"ק בערכין סם). אבל להר"ן דבכל ענין אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה קשה מהגמ' בערכין שמחייב כהנים בשעת העבודה. וראיתי בשו"ת בית הלוי (ח"א ס' ג' אות ב') שמפרש דכיון דלדעת השאג"א קמיירי כשהוא לבוש תפילין כבר, ממילא לק"מ דנהי דס"ל להר"ן דעוסק במצוה פטור מלעסוק במצוה אחרת מ"מ כיון שהתפילין מונחים כבר על ראשו אסור לו לסלקם מעליו ולהסירם. שהרי אין סברא כלל לומר דכיון שהוא עוסק במצוה פטור שמותר להסיר התפילין מעליו. ובפרט לפמש"כ הר"ן דבמהיות טוב אל תקרי רע, וכ"ש בהא (עיין בבית הלוי שם שהארך להשיג על ההנחות של השאג"א).

10 - שולחן ערוך אורח חיים סימן לח סעיף ח

כותבי תפילין ומזוזות הם ותגריהם ותגרי תגריהם וכל העוסקים במלאכת שמים, פטורים מהנחת תפילין כל היום, זולת בשעת ק"ש ותפלה. הגה: ואם היו לריכס לעשות מלאכתן בשעת ק"ש ותפלה, אז פטורין מק"ש ותפלה ותפילין. דכל העוסק במצוה פטור ממנוה אחרת אם לריך לטרוח אחר האחרת, אבל אם יכול לעשות שתיכן כאחת בלא טרוח, יעשה שתיכן (הגהת אשרי שם ח"ז ור"ן פ' הישן).

11 - ביאור הלכה סימן לח ד"ה * אם צריך

אם צריך לטרוח - עיין במ"ב וכן כתב הר"ן ואף דהתוספות והרא"ש ור"י מחמירין בזה מ"מ משמע מהב"י והרמ"א דמסכימים להלכה להר"ן והג"א בשם אר"ז מפני הראיות העצומות שהביאו לזה וכן המ"א הביא בשם הה"מ שהרמב"ם והגאונים ג"כ סוברים דפטור אפילו ביכול לקיים שניהן וטעם הדבר כתב הר"ן לפי שכל שעוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצות אחרות אע"פ שיכול אז לקיים כמה מצות וכן החופר קבר למת פטור מכולם אע"פ שנה מעט שגם בשעת נוחו נקרא עדיין עוסק במצוה שע"ז יתחזק כוחו לחזור ולחפור ולכן הוא פטור אז אע"פ שיכול אז לתת פרוטה לעני העומד אצלו אבל מי שלבוש בתפילין אע"פ שמקיים מצוה אינו נקרא עוסק במצוה להפטר מכל המצות אלא בשעה שלובשן אבל לא אח"כ וכן לענין משמר אבידה וכמו שכתבתי במ"ב כ"ז מתבאר מדברי הר"ן ואר"ז ומש"כ הרמ"א אבל אם וכו' בלא טרוח ר"ל שאינו מוסיף טרוח כלל בשביל מצוה השניה אלא טרוח אחד לשתיהן וכדרכו במצוה הראשונה יכול לצאת ידי שתיהן אז בודאי יראה לצאת ידי שתיהן דמהיות טוב אל יקרא רע כן כתב הר"ן שם ומהראיה שהביא שם ע"ז מהגמרא הדין דאל"ה לא מקשי הגמרא שם מידי ועיין:

12 - תירושי הריטב"א מסכת סוכה דף כה עמוד א

ותימה דהא ודאי לא אמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה אלא בשאי אפשר לקיים שתיהן, כי בעודו בסוכה או שמניח תפילין או שמתעטף בציצית או שיש"ן מזוזה בפתחו אין לפטרו מכל המצות, ומה שאמרו בשומר אבידה שפטור מלתת פרוטה לעני היינו בשעה שמנערה ומטפל בה והיינו דאמרינן ופרוטה דרב יוסף לא שכיחא כדפרישית בדוכתה, וכיון דלא מיפטר אלא בעודו עוסק במצוה זו למה לי קרא פשיטא למה יניח מצוה זו מפני מצוה אחרת, וי"ל דהא קמ"ל דאפילו בעי להניח מצוה זו לעשות מצוה אחרת גדולה הימנה אין הרשות בידו סד"א איפטורי הוא דמיפטר מינה אבל אי בעי למשבק הא ולמיעבד אידך הרשות בידו, קמ"ל דכיון דפטור מן האחרת הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות ואסור להניח מצותו מפני דבר שהוא של רשות, ועוד למדנו הכתוב דאע"ג דאיכא עליה מצוה קבועה לזמן ודאי כגון קריאת שמע ושחיטת הפסח וקודם לכן באת לו מצוה אחרת שתבטלנו מן האחרת אם יתחיל בה, רשאי הוא להתחיל בזו שבאה לידו עכשיו ואם יבטל מן האחרת יבטל, ואינו חשוב פרוק עצמו ממנה כשפורקה מעליו מחמת דבר מצוה, שאין חיוב המצוה עליו עד שיגיע זמנה וראשונה קודמת, ככ"ל.

13 - שו"ת עונג יו"ט סימן מא

נסתפקתי בחולה שיש בו סכנה והגיע ליל פסח וזמן אכילת מצה ואמרו הרופאים שאם יאכל מצה יסתכן והוא מרוב חביבת המצוה לא שמע לקולם ואכל כזית מצה ולשעה או שתים נתרפא וסר החולי מעליו עד שאמרו שרשאי לאכול כזית מצה אי יצא במה שאכל בעת שה' מסוכן או דילמא כיון שה' פטור אז מלאכול לא יצא בו. ודומה לאדם שהוא עתים חלים ועתים שוטה ואכל מצה בעת שטותו ונעשה חלים דלא יצא באכילת שטותו כדאמרין בר"ה (דף כ"ח) גבי כפאוהו ואכל מצה עיי"ש

לכאורה נראה להביא ראי' מהא דאמרין ביבמות (דף ס"ד) כי אתי ר' יצחק בר יוסף אמר עובדא הוי קמיה דר"י בכנישתא דמעון ביוה"כ שחל להיות בשבת ומלה ראשונה ומת שניה ומת שלישית באה לפניו אמר לה לכי ומולי א"ל אביי חזי דקא שרית איסורא וסכנתא. ופרש"י ז"ל איסורא שאם איכא חזקה בשני פעמים והשלישי ניתן לדחות ממנה הו"ל מילה שלא בזמנה ואינו דוחה את השבת עכ"ל. ומדחשיב ליה מחלל את השבת במל באופן שלא היה מחויב למול. א"כ הרי חזינן דמצוה שאינה צריכה לעשות משום סכנה ועבר ועשה דמי כמי שלא עשה ומחשבינן ליה כאלו חלל את השבת שלא לצורך מצוה. וה"נ בענין שאלתינו דמי כמי שלא אכל מצה וצריך לחזור ולאכול. ודוחק לומר דהא דקרי ליה איסורא היינו מחשש שמא ימות הוולד ואז מקרי חילול שבת. דהא חזינן שלא היה ניתן לדחות את השבת. אבל בזה שאכל מצה ולא הזיק לו מקרי שפיר קיום מצוה. דז"א דאם נימא דכל היכא דלא הזיק לו מקרי קיום מצוה אף שהיה פטור עפ"י ד"ת. א"כ התם נמי כשמת מקיום המצוה נימא נמי דהמצוה קיים ולא מקרי חילול שבת. דהא מילה דוחה שבת ועבר רק על מצות וחי בכך. ומדקא חשבינן ליה התם חילול שבת במת הוולד ש"מ דעיקר טעמא הוי דכיון דהתורה פטרנו מלמול אין כאן מצוה כלל והוי מילה שלא בזמנה וחילול שבת. וה"נ אין כאן קיום המצוה כלל וצריך לחזור ולאכול ואע"ג דגבי עוסק במצוה פטור מן המצוה מבואר בש"ס דזבחים דאם עשה המצוה שפטור ממנה שפיר מקרי מצוה לגביה אע"ג שה' פטור ממנה מחמת שעוסק במצוה ראשונה דהא אמרין שם (דף י"ט) גבי בגדי כהונה תפילין מהו שיחוצו מצוה דגופי חייץ או לא חייץ איגלגל מילתא ומטא לקמיה דר"א ואמר תלמוד ערוך בדינו תפילין חוצצת. מיתבי כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדן פטורין מן התפילה ומן התפילין מאי לאו אם הניחו אינן חוצצת עכ"ל הגמרא. הרי דאף שפטורים מן התפילין מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה כמו שפיר רש"י ז"ל שם אפ"ה אם הניחו בעי למימר דאינן חוצצת משום מצוה דגופיה לא חייץ. הרי דאף שהיה פטור מלעשות המצוה אפ"ה אם עשאה מקרי עשה מצוה. נראה דלא דמי כלל דהתם בר חיובא הוא גם במצוה השניה אלא שקדמתה מצוה ראשונה שעסק בה להכי אם קיים גם השניה מקרי עשה מצוה משא"כ מי שפטור מן המצוה מחמת סכנת נפשות שאמרה תורה וחי בהם לאו בר חיובא הוא בזה ואם עשה כמאן דלא עביד דמי ולא מקרי מצוה כלל¹:

14 - מקראי קדש הלכות פסח ח"ב דיני ד' כוסות מצה ומרור סימן לג

שר"ע (סימן תעה סעיף ה): אכל כזית מצה זהו נכפה בעת שטותו ואח"כ נתרפא חייב לאכול אחר שנתרפא לפי שאותה אכילה היתה בשעת פטור מכל המצות. וב"משנה ברורה" (ס"ק לט) כתב: בשעה שהיה פטור וכי ר"ל שהיה אז בכלל שוטה זאינו איש. וב"שער הציון" שם: לאפוקי שזמר אבידה או משמר המת אף דהוא ג"כ פטור או מכל המצות [ואפילו יכול לקיים שניהם אם צריך לטרוח אחר זה לדעת כמה פוסקים וכדלעיל בסימן לח עיי"ש] אם אכל או מצה יצא יד"ח דהוא איש אלא שאו לא חייבתו התורה מפני שהוא עוסק במצוה אחרת, ומ"מ מסתפקא אם יוכל לברך ברכת אכילת מצה אקב"ו וכי כיון שהוא או אינו מצווה ע"ז.

אם עשה מצוה בשעה שעסק במצוה אחרת נקרא עשה מצוה
הנה מה דפשיטא ליה להמ"ב דעשה מצוה בשעה שהוא עוסק במצוה אעפ"י
שהוא פטור — משום עוסק במצוה פטור מהמצוה — מ"מ יצא יד"ח וא"צ לחזור
ולעשותה, מבואר כן ב"עונג יו"ט" (סימן מא), ומסביר שם הדברים משום דסוף כל סוף
בר חיובא הוא גם במצוה השניה אלא שקדמתה מצוה ראשונה שעסק בה, ומקרי עשה
מצוה. ומביא ראיה לזה מזבחים (דף יט) גבי בגדי כהונה, דאיתא שם תפילין מהו
שיחוצו מצוה דגופיה חייץ או לא חייץ איגלגל מילתא ומטא לקמיה דר"א ואמר תלמוד
ערוך בדינו תפילין חוצצת, ומיתבי כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדן
פטורים מן התפילה ומן התפילין, מאי לאו אם הניחו אינן חוצצת, עכ"ל הגמרא. הרי
דאף שפטורים מן התפילין מטעם עוסק במצוה פטור מהמצוה כמו שפרש"י שם, אפ"ה

אם עשאה מקרי עשה מצוה. [ויעוין בתרה"ד (תשובות סימן ז) שכתב: זכורני בימי חורפי בחתונה אחת בת ת"ח מופלג וזקני והוא וכמה ת"ח מסובין באותה סעודה, והגיעה שעת המנחה בסוף זמנה, וסעדו לפניהם ולא התפללו, רק אחד עמד להתפלל ותמחוה האחרים עליו קצת, עכ"ל].

אולם מה שמסתפק המ"ב אם יכול לברך ברכת אכילת מצה אקב"ו זכ"ו כיון שהיה אז אינו מצווה יש לעיין בדבר, דלכאורה כיון דיש כאן קיום מצוה (1) באכילה זו

ה ר ר י ק ו ד ש

(1) כיון דיש כאן קיום מצוה. נראה דנקרא קיום מצוה בתור אינו מצווה ועושה שמקבל עליה שכר, כמו שיתבאר להלן בדברי הר"ן לענין אשה בקיום מ"ע שהזמן גרמא שגטלת שכר באינו מצווה ועושה, ומה"ט כתב הר"ן שהיא מברכת אשר קדשנו במצותיו ויצונו, דבכלל מצוה היא וה"ה בעוסק במצוה.

שוב יוכל לברך אשר קב"ו, ואפשר דלשון ויצונו אינו נופל רק על מה שהוא מצווה (2) [ולכאורה זה תלוי במחלוקת הראשונים לענין אשה לגבי מצות עשה שהז"ג, שדעת המ"מ (הלכות שופר פ"ב ה"ב) והטור (או"ח סימן תרפט) שנשים רשאות לברך עליהן וכפי שהסביר הר"ן בר"ה, הוא משום דגוטלות עליהן שכר (כמו שאמרו גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, הרי שאף מי שאינו מצווה נוטל שכר אלא שהמצווה שכרו גדול יותר) לכן בכלל מצוה הן ורשאות לברך ולא אמרינן הואיל ולא נצטוו האיך יאמרו ויצונו, דכיון שהנשים נצטוו ואף הן נוטלות שכר שפיר יאמרו וצונו. אולם לדעת הרמב"ם הלכות ציצית (פ"ג ה"ט) וסוכה (פ"ג ה"ט) אעפ"י שמותרות הן לקיים המצוות שהן פטורות מהן אבל אסורות לברך, שהאיך יאמרו אשר קדשנו במצותיו ויצונו והן אינן מצוות].

ה ר ר י ק ו ד ש

(2) דלשון ויצונו אינו נופל זכ"ו. עיין בחדושי הרמב"ן (קדושין דף לא ע"א) שכתב דהלכתא דנשים אם רצו מברכות הן ואי קשיא והא אמרינן בירושלמי כל העושה דבר שאינו מצווה בו נקרא הדיוט וכ"ו התם שעושה דבר שאינו מצווה מן התורה כלל שהוא כמוסיף על התורה אבל מי שעושה מצות התורה כתקנן אעפ"י שלא נצטווה הוא בהם כגון נשים מקבלים עליהם שכר, והכי מסתברא כדאמרינן אין מעכבין את הנשים מלתקוע ביי"ט ואעפ"י שיש בתקיעה שלא לצורך איסור שבות "ש"מ צורך מצוה היא", וא"ת והיכן צונו כדאקשינן לענין גר הנוכח, כיון דרשות דמצוה היא והקב"ה צוה במצוה זו לאנשים חובה, לנשים רשות צונו קרינן ביה. הגה למדנו מדברי הרמב"ן דנשים בקיום מ"ע שהזמן גרמא אעפ"י שפטורות נקרא שעושות מצוה ולפיכך יכולות לברך ויצונו. ולכאורה ה"ה בעוסק במצוה שהרי עושה המצוה כתיקונה וכ"ו אבל יש לחלק דשאני התם דכיוצא בזה באנשים חייבים משו"ה רשאות לחייב עצמן משא"כ בני"ד שכל העולם במצב כזה הם פטורים. ויעוין ב"ברכי יוסף" יו"ד סימן שלג ס"קא.

הבדל בין לילה שהוא זמן פטור ואינו ראוי לעשות בחיוב לבין עוסק במצוה שראוי לקיים בחיוב

עיין "קרו אורה" זבחים (שם ד"ה איש) שכתב: ויש לדקדק עוד היכי ס"ד למימר בברייתא דכהנים וכ"ו אם הגיחו אין הוצאת כיון דפטורים מן התפילין ליכא למימר דכגופיה דמי כמו לילה למ"ד לאו זמן תפילין דפשיטא ליה דחייצי כיון דזמן פטור הוא וה"ג בשעת עבודה דבמצוה קעסיק ופטור הוא אמאי לא יתוצו, וצריך לחלק דלילה זמן פטור הוא לגמרי אבל עוסק במצוה זמן חיוב הוא ואם רוצה להניח מניה ומצוה קעביד, שפיר אמרינן דכגופיה הוא, ומשמע מכאן דאעפ"י דעוסק במצוה פטור מהמצוה מ"מ אי קיים שניהם מצוה קעביד, עכ"ל. והגה בעיקר הדין סובר ה"קרו אורה" כה"עונג יו"ט" דעוסק במצוה אם קיים שניהם מצוה קעביד, אבל לא מטעמיה. ובבאר דבריו נראה, שהחילוק בין לילה לעוסק במצוה הוא, שכלילה זמן פטור הוא ואין ראוי לעשות המצוה בחיוב, משא"כ בעוסק במצוה שהזמן הוא זמן חיוב הוא בעצמו ראוי לקיים את המצוה בחיוב. אולם ה"עונג יו"ט" לא גחית לחילוק זה. ועיין להלן ב"מקראי קדש" (סימן נ, ב) שהוזכר סברא זאת, ומבואר שם שה"עונג יו"ט" לא שמיע ליה לסברא זאת, כלומר לא סבירא ליה.

15 - ביאור הלכה סימן לח ד"ה * אז פטורין

אז פטורין - עיין במ"ב מש"כ בשם המ"א ובדיעבד אפילו אם התחיל באיסור אעפ"כ אין צריך להפסיק דמ"מ הרי עוסק במצוה וכדאיתא שם בס"י ע"ב דאם התחילו להוציאו אין מפסיקין ואפילו אחר שהגיע זמן ק"ש כמו שכתב הפר"ח שם:

16 - משנה ברורה סימן לח ס"ק כז

אז פטורין וכו' - ומיירי שכבר התחיל לכתוב קודם שהגיע זמן ק"ש אבל משהגיע הזמן אסור להתחיל לכתוב כמש"כ ס"י ע"ב ס"ב כ"כ המ"א אכן לפי מה שציירנו מתחלה בשם הלבוש שהקונה צריך לעבור בים או בשיירא וא"א לו להמתין עד שהסופר יקיים ק"ש ותפלה פשוט דלכו"ע מותר הסופר לעשות לו מלאכתו אם הוא משער שישאר לו זמן לקרות ואם יוכל לקרוא פרשה אחת מקודם יקרא:

17 - ביאור הלכה סימן עא

מי שמת לו מת וכו' פטור מק"ש ומתפלה - וכן מכל המצוות ודוקא מ"ע אבל מצות ל"ת חייבין ואפילו בדבר שהוא מדרבנן בעלמא [ברכי יוסף]

18 - רש"י ריש פ"ג דברכות

לפי שהוא טרוד במחשבת קבורתו והי"א דומיא דחפן דפטור משום טרדא דמלוכה

19 - רש"י מסכת סוכה דף כה עמוד א

טירדא דרשות - שאף על פי שהוא חייב לכווג חבילות של נעילה רחיצה וסיכה לבראות כבוד מתו - אינו חייב להכניס.

20 - תוספות מסכת כתובות דף מט עמוד ב

אכפייה רבא כו' - וא"ת היאך כפה אותו בשביל צדקה והכתיב מתן שכרה בצדה דכתיב (למען) יברכך ואמר' בפ' כל הבשר (חולין ק"י ושם) כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין בית דין של מטה מוזהרין עליה ויש לומר דאכפייה בדברים א"נ קצבו ביניהן בני העיר לתת כך וכך לחדש הלכך אכפייה כדאמרין בפרק קמא דבבא בתרא (דף ה' ושם) דרשאין בני העיר להסיע על קיצתן ועוד דבצדקה איכא תרתני לאוי לא תאמץ ולא תקפוץ (דברים טו).

21 - תוספות מסכת בבא בתרא דף ח עמוד ב

אכפייה לרב נתן - וא"ת והא בפרק כל הבשר (חולין דף ק"י ושם ד"ה כל) אמר כל מ"ע שמתן שכרה [כתובה] בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרים עליה וגבי צדקה כתיב כי פתוח תפתח את ירך לו וכתוב כי בגלל הדבר הזה יברכך (דברים טו) ואר"ת דהאי כפיה בדברים כמו כפייה ועל בפרק נערה שנתפתתה (כתובות דף נג.) ועוד תירץ דהכא קבלו עליהם שיכופו אותן הגבאי ולר"י נראה דבצדקה כופין משום דאית בה לאו דכתיב בה לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ וגו' ולריצב"א נראה דהא דאין ב"ד מוזהרין על מצות עשה שמתן שכרן בצדה היינו דאין נענשין וכן משמע בירושלמי דהמוכר את הספינה וההיא דכל הבשר (שם) דלא הוה מוקיר אבוה וכפתוהו ואמר להו שבקוהו ה"פ אינכם מוזהרין להכריחו עד שיעשה כשאר מצות עשה דאם א"ל עשה סוכה ולולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נפשו כדאמר בהכותב (כתובות דף פו' ושם)

22 - ספר נשיח בחוקיק עמ' נג-נד

ושמעתי מאת הגרז"נ גולדברג שליט"א דלפמש"כ הרמב"ן בקידושין דף לד. ליישב קושיית התוספות דלפעמים לא אתי הלאו רק-לחזק העשה וכל חיובו ופטורו במצוה מוגדר כאילו הוא עשה ולא לאו וממילא אילו היו נשים פטורות אף במצות עשה שאין הזמ"ג היו פטורות עף בדאיכא לאו בהדה אתי שפיר. שהרי במצות צדקה נמי לא

אתי הלאו רק להאלים העשה וכל שאינו מחוייב לקיים העשה מפני שהוא עוסק במצוה לא שייך לגביה אף הלאו משא"כ בנידון של כפייה דאין הנידון לגבי החיוב או פטור דודאי מחוייב ועומד הוא במצות צדקה רק שמחמת העשה גרידא אין כופין כיון דמתן שכרה בצדה אבל כיון דאיכא לאו בהדיה שפיר כופין עליו.

23 - חידושי הרמב"ן מסכת קידושין דף לד עמוד א

והא דקתני מעקה ואבדה ושלוח הקן קשיא לן הא חייבי לאוין נינהו ובין שהזמן גרמא ובין שלא הזמן גרמא חייבות, ואם תאמר ללמדך שאף בעשה שבהן חייבות, לומר שאם עברו עליהם עברו על לאו ועשה, אי הכי בשביתת ימים טובים מנ"ל דמחייבין בעשה שבהן, ואיכא למימר דה"ק אפילו היכא דלית' ללאו מחייבין בעשה, דתרתני מילי נינהו, אבדה משכחת לה כגון שנטלה לפני יאוש ע"מ להחזירה ולאחר יאוש נתכוון לגזולה שאינו עובר אלא משום השב תשיבם כדאיתא בפרק אלו מצואות (כ"ו ב'), דכיון דתרתני מילי נינהו אי לאו משום שאין הזמן גרמא היו נשים פטורות מעשה שבהן, וכן בשלוח הקן משכחת לה כגון שלקח האם על מנת לשלחה ונמלך שלא לשלחה שלא עבר על לאו שבה כיון שעל מנת לשלחה לקחה, ובמעקה נמי י"ל שאם בנה בית על מנת שלא לעשות בו מעקה עובר בלאו אבל בנאו על דעת לעשות בו מעקה ולא עשה או שבנאו ונפל אין בו אלא עשה, וכך מפורש בתוס'. ולי נראה שעיקר מצותו עשה, שאין לאו שבו אלא לקיים העשה, דכתב רחמנא ועשית מעקה תחלה והדר לא תשים דמים בביתך כלומר לא תעכב מלעשות מצוה זו, ולא שאין בו מעשה אחר אלא קיום עשה שבו הוא, ואלו היו נשים פטורות מעשה היו פטורות אף מן הלאו, שאין הלאו אלא קיום העשה, אבל בשאר מצוות עשה שיש בהם לאו ועשה חייבות הן בשניהן כדאמרין בשבת (כ"ד ב') ובביצה (ח' ב') שבתון עשה הוא ולא אתי עשה ודחי לא תעשה ועשה, ואיש ואשה שוין בדבר.

24 - משנה ברורה סימן לח ס"ק כד

ותגריהם - אף שמרויחין מזה דוקא אם עיקר כוונתם כדי להמציאן למכור למי שצריך להם אבל אם עיקר כוונתם רק להשתכר לא מיקרי עוסק במצוה [מ"א]:

25 - תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נ עמוד ב

אמר רבי יהושע בן לוי עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו, שאילמלי מתעשרין - אין כותבין. תנו רבנן: כותבי ספרים תפילין ומזוזות, הן ותגריהן ותגרי תגריהן, וכל העוסקין במלאכת שמים, לאיתווי מוכרי תכלת - אינן רואין סימן ברכה לעולם. ואם עוסקין לשמה - רואין.

26 - רש"י מסכת פסחים דף נ עמוד ב

ר'אין רואין - כדאמרן, שאם יתעשרו - לא יכו עסוקין.
ואם עוסקין לשמה - להיות המזכר מלויכ ללריכין לב.
רואין - דכואיל ולשמכ עושין - לא ייחמו בשביל עשרין.

27 - ביאור הלכה על שולחן ערוך אורח חיים סימן לח סעיף ח

הם ותגריהם וכו' - עיין במשנה ברורה מש"כ בשם המ"א ולענ"ד צ"ע מב"מ דף פ"ב ע"ב מר סבר מצוה קעביד שהלוהו ומ"ס לאו מצוה קעביד שלהנאתו מתכוין ועיין ברש"י שם ד"ה במלוה צריך וכו' אפ"ה איכא מצוה עכ"ל הרי דס"ל לר"ע דהלכה כמותו דאפ"ה איכא שהוא מכוין להנאתו ג"כ מיקרי עוסק במצוה ופטור מלמיתב ריפתא לעניא דעי"ז הוי ש"ש ואולי דכונת הגמרא במ"ש מ"ס מצוה קעביד שהלוהו היינו שמסתמא מכוין בזה לקיים מצות בורא ומכוין להנאתו ג"כ ור"א סבר דלהנאתו לבד מכוין וכעין מה שפירש רש"י בפסחים דף ט' ע"ב ד"ה הרי זה צ"ג וכו' ומתכוין אף וכו' ושם בע"א ד"ה וכה"ג וכו' עיי"ש אבל אם אנו יודעין שכונתו רק כדי להרויח לא מיקרי עוסק במצוה ומ"מ נ"ל דאם כונתו לשניהם בשוה מיקרי עוסק במצוה וכענין מה שפסק הא"ר בסימן תקפ"ט סק"ח דאם תקע בשופר להתלמד וגם לצאת בו ידי מצוה יצא ידי חובתו ודע עוד דלענין כתיבת סת"ם גופא כמו שמצוי שהכותב כונתו להשתכר מסתפיקנא לומר דאפ"ה מיקרי בכלל עוסק במצוה אף דלכאורה הוא היינו הך דהמ"א שהביא מפירש"י נלענ"ד לחלק אף דעי"ז יפול ממילא ג"כ הקושיא של המ"א והוא דלענין כתיבה גופא דהיא בודאי עצם מצוה כדכתב וכתבתם ורק דאינה גמר מצוה קודם הקשירה וכדמוכח במנחות מ"א ע"ב הוא תמיד בכלל עוסק במצוה ואפילו אם אנו יודעין שעיקר התחלתו לכתוב היה רק בשביל שכר ולולי זה לא היה מתחיל מ"מ אמרינן

דהשתא שכותב אין מכיין כלל רק שכותב סתם לשם מצות תפילין כדין ומה שפירש"י הלוקחין כדי להמציאן וכו' הלא רק על ותגריהם פירש וכוונתו דשם הלא המסחור בענייני תפילין לא נזכר בשום מקום למצוה ואפילו אם נאמר דמה שהוא מוכר לאיזה אדם הצריך תפילין הוא בכלל עוסק במצוה עכ"פ בשעה שהוא קונה התפילין מהסופר כדי לסחור בהם אין שם לע"ע עצם פעולת המצוה כלל בהמעשה גופא והגמרא פטורן בכל גווני לכן פירש"י הלוקחין כדי להמציאן למכור למי שצריך להם ור"ל דאז ע"י מחשבתו שהוא לשם מצוה מחשיב פעולתו לעוסק במצוה משא"כ בענייני מחזיר אבידה וכתבת סת"ם וכה"ג הפעולה גופא הוא בכלל עוסק במצוה:

28 - ביאור הלכה סימן תרמ

שלוחי מצוה וכו' - עיין בתשובת ח"ס [כתב סופר] סקי"ט דדוקא כשהיא כולה לד' ואין בה הנאה לעצמה אבל בהולך בשכר ועיקרו של השליח להנאתו מתכין לא נפטר ע"ז ממצות סוכה ע"ש [פ"ת] ועיין לעיל סימן ל"ח בבה"ל ד"ה הם ותגריהם כו':

29 - שולחן ערוך אורח חיים סימן עב סעיף ד

קברו את המת וחזרו האבלים לקבל תנחומין, וכל העם הולכין אחריהם ממקום הקבר למקום שעומדים שם האבלים לעשות שורה לקבל תנחומין, אם יכולים העם להתחיל ולגמור אפילו פסוק אחד קודם שיגיעו לשורה, יתחילו. ואם לאו, לא יתחילו. כגה: אם יש שכותביו לקרות אח"כ (צ"י צטס כרמז"ן).

30 - משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן עב סעיף ד

יש שהות - אבל אם יעבור זמן קריאת שמע יקראו ק"ש תחלה כיון שעדיין לא התחילו במצות תנחומין:

31 - ביאור הלכה על שולחן ערוך אורח חיים סימן עב סעיף ד

אם יש שהות וכו' - ע' במ"ב מש"כ כיון וכו' כ"כ מ"א ועיין בפמ"ג שכתב דמשמע מזה דהעוסק במצוה אפילו במצוה דרבנן שוב אין לו לפסוק אפילו למצוה דאורייתא וצ"ע מנין לו זה עכ"ל:

32 - ערוך לנר מסכת סוכה דף כה עמוד א

בגמרא הכא טריד טרדא דמצוה. לפי מה דמסקינן תרתי בעינן לענין עוסק במצוה פטור מן המצוה שיהי' עוסק ממש או טריד טרדא וגם שיהי' מצוה ואז פטור ממצוה אחרת אכן נסתפקתי במי שעוסק או טריד במצוה דרבנן אם עי"ז פטור ממצוה דאורייתא אם נימא כיון דבמצוה דרבנן לבד עוסק אין זה טעם לפטור ממצוה דאורייתא דאף דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה כדאמרינן יבמות (פט ב) זה דוקא היכא שאמרו בפ"י כן אבל אנן מסברא לא יכולין לדון או אי נימא כיון דבמצוה דרבנן יש משום לא תסור נחשב זה ג"כ כעוסק במצוה דאורייתא והנה ממה דקאמר התם טריד טרדא דרשות ולא קאמר עוסק במצוה דרבנן דאבילות דרבנן אין להביא ראי' דעוסק במצוה דרבנן ג"כ פטור ממצוה דאורייתא דיל"ל דנקט כן משום דשייך זה בטבעה ספינתו ג"כ ועוד דקאמר האמת וגם ממה דאמרינן לקמן (כו א) ברב חסדא ורב הונא בר"י שגנו ארקתא דסורא שבאו לקבל פני רבם אף שמצוה דרבנן הוא אין ראי' דעוסק במצוה דרבנן פטור ממצוה דאורייתא דהתם באו ג"כ ללמוד תורה כמו שפ"י רש"י דמצוה דאורייתא היא ועוד אפשר דגם בקבלת פני רבו איכא מצוה דאורייתא מאת ד' אלקיך תירא לרבות ת"ח (ב"ק מא ב) וגם מהא דאמרינן לקמן (עמ' ב') דשושבינים וכל בני החופה פטורין מן המצות מטעם עוסק במצוה אין ראי' דעוסק במצוה דרבנן ג"כ פטור דמה מצוה דאורייתא איכא לשמח חתן וכלה די"ל כיון דכל ישראל ערבים זה לזה א"כ מי שמביא חבירו לידי קיום מצוה דאורייתא מקרי ג"כ עוסק במצוה דאורייתא, ולכן אין ראי' ג"כ מהא (כו א) דתגרי תפילין ומזוזות ומוכרי תכלת פטורין דהם ג"כ מביאין אחרים לידי קיום מצות דאורייתא אבל אכתי לא נפשוט מזה הספק אם עוסק במצוה דרבנן ג"כ פטור. ולכאורה ה"ל ל' להזכיר כן ממה דאמרינן סתמא דכונס את הבתולה פטור שנקרא עוסק במצוה והרי עסיקת מצוה היא שבא עי"ז לידי מצות פרי' ורב'י' כמש"כ התוס' כתובות (ד א ד"ה בעילת) דלכן נקראה בעילה ראשונה בעילת מצוה ע"ש אכן התיינת בשעדיין לא קיים פו"ר אבל בשכבר יש לו בנים למה יהי' כונס הבתולה פטור מק"ש שהרי זה לא טריד במצוה דאורייתא אע"כ כיון דאמרינן יבמות (סא ב) דאפילו ביש לו בנים ישא אשה מדרבנן מקרי גם זה העוסק במצוה א"כ מוכח דגם עוסק במצוה דרבנן פטור ממצוה דאורייתא אבל יש להשיב דמזה אין ראי' דאף שכשיש לו בנים אינו חייב לישא רק מדרבנן וביש לו אשה ובנים אמרינן בביצה (לו ב) דאפילו מצוה גמורה מדרבנן ליכא זה דוקא בשעדיין לא כנס

את האשה אבל משכבר כנסה ודאי יש בבעילה ראשונה חיוב מצוה דאורייתא מחמת מצות עונה דהיא מצוה בכל אשה שיש לו כדמוכח ממה דאמרינן ביבמות (מד א) כי היכא דלימטיא עונה בחדש ולכן שפיר אמרינן סתמא דכל הכונס את הבתולה מקרי עוסק דבטרדת מצוה דאורייתא אפילו יש לו אשה ובנים אבל בשעוסק במצוה דרבנן לבד אם ג"כ פטור ממצוה דאורייתא עדיין צ"ע:

33 - קובץ שיעורים חלק ב' סימן לב

דידך, ולא גרע ספק דאורייתא ממצוה דרבנן, מיהו מצינו לענין ציצית, דטלית החייבת מדרבנן מותר לצאת בה לר"ה בשבת, דמיקרי צורך הבגד, וטלית חציה פתוח וחציה סתום דחייבת מספק דאורייתא, אסור לצאת בה בשבת, ובאמת טעמו של ד"ז צ"ע, למה לא הוי צורך הבגד, כיון דחייבת בציצית מספק, עוד אפשר לומר, דלאו כולוהו בחדא מתתא מתתיגהו, אף דמקצירכם ממעטינן גם מצוה דרבנן, דלא מיקרי קצירכם, וזא דמותר לקצור קציר של מצוה, אין המיעוט מפני שהוא של מצוה, אלא מפני שאינו קצירכם, וע"כ מצוה דרבנן, אף דאינו קציר של מצוה מדאורייתא מ"מ גם בכלל קצירכם אינו, אבל לענין בשבת, אפשר שהדין תלוי אם הוא שבת של מצוה, אבל אם אינו של מצוה, אפילו אינו שבת דידך, לא מיפטר, ודוגמת זה איבעיא בגמ' גבי שתי הלחם, דכתיב מארצכם פרט לחו"ל, חטין שירדו בעבים מהו, דלא הוי מארצכם וגם לא חו"ל, ולפי"ז העוסק במצוה דרבנן לא מיפטר ממצוה דאורייתא, וכן העוסק בספק מצוה אינו פטור ממצוה דאורייתא, וכן העוסק בספק מצוה אינו פטור ממצוה ודאית.

סימן לב

בדין עוסק במצוה דרבנן

בשאלת אריה ס"י ל"ז כתב דהעוסק בספק מצוה אינו פטור ממצוה ודאית, והנה בעוסק

במצוה דרבנן, נראה מוכח בכמה דוכתי, דפטור ממצוה דאורייתא, דהא ילפינן מקרא דבשבתך בשבת דידך הוא דמחייבת ולא בשבת דמצוה, והעוסק במצוה דרבנן, ג"כ לא מיקרי שבת דידך, כמו גבי עומר ראשית קצירכם, פרט לקציר של מצוה, דמותר לקצור קודם העומר, ולצורך מצוה דרבנן ג"כ מותר לקצור, דלא מיקרי קצירכם — מנחות ע"ב — וכן לענין בן סורר ומורה, אם אכל בסעודת מצוה או איסור, אפילו איסור דרבנן, אינו נעשה בן סורר — סנהדרין ע' — ולפי"ז י"ל, גם בעוסק בספק מצוה, לא מיקרי שבת

34 - הערות הרב אלישיב שליט"א לסוכה דף כה.

שם וכו' ולהקביל פני רבו. לכאורה דין זה הוה רק דברי קבלה ולא דאורייתא וא"כ יש כאן ראייה מרש"י דעוסק במצוה דרבנן פטור נמי ממצוות ואפילו דאורייתא כסוכה וזוהי שיטת הרבה מהאחרונים.

35 - שו"ת הר צבי או"ח ב סימן קד

עוסק בספק מצוה אי פטור ממצוה ודאית שבאה לידו.

בשו"ת שאגת אריה (סימן לז) הקשה על הא דתניא (ערכין דף ג ע"ב) הכל חייבים בתפילין וכו' והני כהנים דליתנייהו במצוה דיד אימא במצוה דראש נמי לא לחייבי קמ"ל דלא מעכבי אהדדי. והקשה שם דבזבחים (דף יט ע"א) מבואר להיפוך, דכהנים פטורים גם בתפילין של ראש מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה, ותיורף שם דהברייתא בערכין איירי באופן דלא שייך למיפטריה מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה, ומשכחת ליה כגון דמקרי חטאת העוף על ספק לידה או זיבה דקיי"ל חטאת העוף באה על הספק ואינה נאכלת בספק דילמא אינה חייבת בקרבן ומליקתה נבילה ובע"כ כהן המקריב קרבן זה לובש בגדי כהונה ואינו יכול להניח תפילין של יד מטעם חציצה ומ"מ חייב בתפילין של ראש דלא שייך למיפטריה מטעם עוסק במצוה כיון דספק הוא אם הוא עוסק במצוה אזלינן לחומרא ולא נפטרנו מספק ולכן חייב בתפילין של ראש, עכ"ד. הרי מבואר היטב מדבריו, דבשעה שעוסק בספק מצוה אינו פטור מן המצוה, וזה פלא דמלבד מה שעיקר סברתו קשה להולמה, דמסברא הפשוטה לכאורה אין לחלק בין עוסק במצוה ודאית לעוסק בספק מצוה כיון דעכ"פ מטעם ספק מחוייב לעשותה, א"כ שפיר

קרינן ביה מעוטא דקרא דדרשינן בברכות (דף יא ע"ב) מובלכתך בדרך דידך הוא דמחייבת הא דמצוה פטירת, גם מלבד זה קשה מתוס' ב"מ (דף כה ע"ב ד"ה ואם נטלה לא יחזיר) וז"ל: ויש לפרש דמיירי הכא בספק אבידה דאפילו הניחו שם מדעת דומה ששכחוה דבלא משתמר כי אם קצת מיירי וכו', ולכך אם נטל לא יחזיר דהשתא אבידה היא ושכחוהו הבעלים, וכיון שאם היה יודע שהיא אבידה היה מחוייב בהשבתה בלא שום הגבהה אם הוא יודע של מי הוא דכיון שהוא משתמר קצת לא אתייאשו הבעלים, היכא דהגביהו הוי מחוייב בשמירתה מספק לרבה הוי שומר חנם ולרב יוסף שומר שכר, עד שתבוא ליד הבעלים, עכ"ל. הרי מבוארת שיטת התוס' דעסק בספק מצוה פטור ממצוה ודאית, דאל"כ כיצד אומרים דלרב יוסף הוי שומר שכר, הא כאן הוי ספק אבידה ואם בספק מצוה לא מיפטר ממצוה ודאית ולא יפטר מלמיתב ריפתא לעניא הוא לא מקבל שום שכר, ולמה יהא דינו כדין שומר שכר, אלא ודאי משמע דספק מצוה פטור ממצוה ודאית ושפיר נעשה שומר שכר ודאי ...

אח"כ מצאתי בספר אמרי בינה להגאון מקאליש (או"ח סימן יג) שעמד על מדוכה זו אם עוסק בספק מצוה פטור ממצוה ודאית שבאה לידו, ומסיק דאפילו אי ספיקא דאורייתא לחומרא מן התורה מ"מ י"ל דאין ספק מוציא מידי ודאי, אמנם מסתימת הפוסקים כרב יוסף דשומר אבידה כשומר שכר דמי - בההיא הנאה דלא בעי למיתב ריפתא לעניא, ולא אשתמיט מי שיאמר דדוקא בודאי אבידת ישראל אבל בספק הוי שומר חנם - משמע דמכיון דמספק המצוה רמיה עלי' ממילא פטור מן המצוה, וכן משמע קצת מלישנא אחרינא דטעמא דרב יוסף דהוי שומר שכר מדשעבדיה רחמנא בע"כ, ובין הנך תרי טעמי דשומר אבידה משמע דליכא נ"מ לדינא, ואי ס"ד דלטעם ראשון לא הוי שומר שכר בספק אבידה א"כ היה נ"מ בין הטעמים, דלאיכא דאמרי גם בספק אבידה שעבדו רחמנא בע"כ לחייבו אף בספק אבידה, אלא משמע דלטעמא דעוסק במצוה נמי פטורו בספק מצוה כמצוה ודאית, עכת"ד.

36 - שו"ת הר צבי או"ח ב סימן קג

מכניס עצמו לחיוב מצוה אי פטור ממצוה אחרית.

על דבר השאלה בהני שלוחי מצוה דלא רמיא עליהו מצוה זו אלא שהם בעצמם הכניסו את עצמם בחיובה, אי חייבים בסוכה הואיל ומצד דין התורה אין עליהם חיוב לעשות המצוה, או דילמא דנהי דליכא עליו חיוב התורה, מ"מ כיון דסוף סוף מצוה קא עביד הוא בכלל עוסק במצוה ופטור מן הסוכה. הנה בדבר זה אי עוסק במצוה דלא רמיה עליה פטור ממצוה, נסתפקתי בימי שחר נעורי לענין דין זקן ואינו לפי כבודו שאינו חייב בהשבת אבידה ואמרינן בב"מ (דף ל ע"ב) דאם הכישה נתחייב בה, אם בהשבה זו פטור מלמיתב ריפתא לעניא ודינו כשומר שכר לרב יוסף או לא. ואדמו"ר הגאון הגדול רבי שמואל סלאנט אמר בפשיטות דלרב יוסף דסבר שומר אבידה כשומר שכר דמי אף בזקן ואינו לפי כבודו, נהי דליכא עליו חיוב התורה להשיב, מ"מ מצוה קא עביד בהשבתו ופטור מלמיתב ריפתא לעניא ומטעם הנאה זו נעשה שומר שכר, שכשהוא מגביה את האבידה נתחייב בשמירתה עד שיחזירה ליד בעלים. ובוזה תירץ קושיית הר"ן שהובא בנמוקי יוסף (בבא מציעא דף ל ע"ב) על הרמב"ם שפסק בהלכות גזילה ואבידה (פ"א ה"ג) דהכישה נתחייב אף בדברים דלאו בע"ח, עכת"ד.

ואני אמרתי להעיר על זה מדברי הנהניבות המשפט (ח"מ סימן עב סע"ק ז) דמקשה שם על הא דאמרינן בגמרא ב"מ (דף פב ע"ב) במלוה צריך למשכון הוי שומר חנם וכן אומן שאומר גמרתיו דינו כשומר חנם, אמאי לא ייחשב כשומר שכר דלא בעי למיתב ריפתא לעניא בשעת שטוח וניעור. ומתרץ שם דדוקא היכי דמחוייב בשטוח וניעור עפ"י הכרח מצות רחמנא אז פטור מפרוטה דרב יוסף משא"כ היכי דהחיוב שטוח וניעור לא נצמח מחיוב התורה אלא שהוא בעצמו הכניס את עצמו בחיובה לא מיפטר מפרוטה דרב יוסף, ע"כ. א"כ לפי"ז גם בנידון דידן בזקן ואינו לפי כבודו דמצד דין התורה אין עליו מצות השבת אבידה אלא שהוא בעצמו רוצה לקיימה אף שאינו מוכרח, יש לומר דאינו פטור מלמיתב ריפתא לעניא.

אמנם נראה דבסברת הנהניבות גופא יש לדון הרבה, דמתוס' ב"מ (דף כה ע"ב) משמע לכאורה דלא כותיה, דפירשו שם בה"ה ואם נטל וכו' בהא דאמרינן כל ספק הנוח לכתחילה לא יטול ואם נטל לא יחזיר איירי בספק אבידה, ולכן אם נטל לא יחזיר דמשהגביה נתחייב בשמירה מספק, וכתבו עוד דלרבה הוי שומר חנם ולרב יוסף נעשה שומר שכר, ע"כ, הרי מבואר מדבריהם דעוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו אם עוסק בדבר שלא היה מוכרח מתחילה מגזירת רחמנא לעשותה אלא שהוא הכניס את עצמו בחיובה מרצונו, מ"מ בשעה שעוסק בה פטורו ממצוה אחרת דלא כדעת הנהניבות הנ"ל (ודוחק לומר דכתבו זה ללישנא בתרא אליבא דר"י בב"ק דף נה ע"ב, דמסתמימת לשונם לא משמע הכי) וקו"ח הוא מנידון דידן, דהא הכא לכתחילה אסור לו ליטלה ומ"מ כשעבר ונטלה נעשה שומר שכר מטעם דפטור מלמיתב ריפתא לעניא מכש"כ בזקן ואינו לפי כבודו, להפוסקים דליכא איסורא מתחילה להשיבה, אבל מ"מ מצד הסברא לכאורה קשה לומר (ואף אם נניח דפטור מפרוטה דרב יוסף)

דמטעם הנאה שהוא פטור למיתב ריפתא לעניא שיחשב בשביל זה לשומר שכר, ותיכף כשהגביה יתחייב בשמירה עד שיחזירה ליד בעלים.

ולעני"ד יש לחלק טובא בין שומר אבידה דעלמא דעיקר חיוב שמירתו נובע מצד גזירת הכתוב שנאמר השב תשיבם, ומכיון דנהנה משמירה זו שנפטר מחיוב צדקה, שפיר אמרינן בו דנעשה שומר שכר, משא"כ בזקן ואינו לפי כבודו דאין עליו חיוב מצד התורה אלא שהוא התנדב מרצונו להשיבה, ורק מטעם הנאה קא אתינן עליו לחייבו בשמירה, א"כ למה לא יוכל להתנות בתחילה שאינו רוצה להתחייב בשמירתה בשביל הנאה זו, וכי מזכין לו לאדם כסף בעל כרחו שיתחייב בשמירה שלא מרצונו, ודאי לא עדיפא הנאה זו דפטור למיתב ריפתא לעניא מכל כסף שנותנים לשומר דלא מהני לחייבו בשמירה שלא מרצונו וכדתנן בב"מ (דף צד ע"א) מתנה נושא שכר והשוכר להיות פטורין משבועה ומלשלם, ומסתימת לשון הרמב"ם בהלכות גזילה ואבידה (פי"א) משמע דבכל ענין חייב בהשבה אם הגביה ולא מהני ליה גילוי דעתא כלל, וצ"ע.

כשומר שכר מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה אתי שפיר, דהני תרי לאוי לאו כשאר לאוין נינהו, ולאן באנפי נפשייהו קיימי, אלא טפלים הם לעשה ואינם באים אלא לחזקו, ולכן בכהאי גונא העוסק במצוה פטור גם מהלאוין. [עי' בקובץ שעורים (ב"ב ח: אות מח) ומ"ש בספר חמדת ימים (סי' א).]

מעתה יש לומר דהוא הדין לגבי מצות סוכה, היינו דאף אי נימא שיש איסור בקום ועשה כשאוכל ושותה וישן חוץ לסוכה, מכל מקום כיון דאין האיסור בא אלא לקיים ולחזק את מצות ישיבת סוכה ממילא כל היכא דפטור מן העשה, כגון העוסק במצוה, ליכא איסורא כלל, וא"כ אתי שפיר דילפינן מקריאת שמע דאף בכי האי גוונא העוסק במצוה פטור מן המצוה.

עוד יש ליישב קושיא זו ע"פ מה שכתב הריטב"א במסכת סוכה (כה. ד"ה מתני'), וז"ל: "ותימה, דהא ודאי לא אמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה אלא בשא"א לקיים שתיהן, כי בעודו בסוכה או שמניח תפילין או שמתעטף בציצית או שישים מזוזה בפתחו אין לפטרו מכל המצות, ומה שאמרו בשומר אבדה שפטור מלתת פרוטה לעני היינו בשעה שמנערה ומטפל בה, והיינו דאמרינן ופרוטה דרב יוסף לא שכיתה כדפרישית בדוכתה, וכיון דלא מיפטר אלא בעודו עוסק במצוה זו למה לי קרא, פשיטא, למה יניח מצוה זו מפני מצוה אחרת. וי"ל דהא קמ"ל דאפילו בעי להניח מצוה זו לעשות מצוה אחרת גדולה הימנה אין הרשות בידו, סד"א איפטורי הוא דמיפטר מינה אבל אי בעי למשבק הא ולמיעבד אידך הרשות בידו, דכיון דפטור מן האחרת הרי היא אצלו עכשיו כדבר של רשות, ואסור להניח מצותו מפני דבר שהוא של רשות."

ובאר הגרי"ב זולטי (משנת יעבץ או"ח סי' סה) דלפי מה שכתב הריטב"א דמהפסוק בשבתך בביתך ילפינן שהעוסק במצוה מופקע הוא לגמרי ממצוה אחרת וכדבר הרשות היא אצלו, הרי שאין מקום לחלק בין ביטול מצוה בשב ואל תעשה לביטול מצוה בקום ועשה. דבשלמא אי אמרינן דמצוה אחת נדחית מפני מצוה אחרת שפיר יש לחלק בין ביטול

מצוה שהיא בשב ואל תעשה לביטול מצוה שהיא בקום עשה, אבל אי אמרינן דמצוה אחרת נחשבת כדבר הרשות, לעולם אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה. לפי זה א"כ שפיר ילפינן מקריאת שמע דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ואף ממצוות שמבטלה בקום עשה, כגון סוכה.

והא דנקט הריטב"א דהעוסק במצוה פטור מן המצוה לגמרי והרי היא כדבר של רשות אצלו, היינו משום דאי לא תימא הכי למה לי קרא לפטור, כיון דעוסק במצוה פטור מן המצוה הוא דוקא כשאינו יכול לקיים את שתי המצוות, למה יניח מצוה אחת מפני מצוה אחרת אם אכן יכול לקיים את שתיהן.

אולם ראשונים אחרים כתבו דהיא גופא קמ"ל קרא, דהעוסק במצוה פטור מן המצוה אפילו אם יכול לקיים את שתי המצוות. כ"כ הר"ן (יא. בדפי הרי"ף ד"ה ואיכא), וז"ל: "ואיכא למידק, אם יכולין לקיים את שתיהן אמאי פטורין, דאטו מי שיש לו ציצית בבגדו ותפילין בראשו מי מפטר משאר מצות, הא ודאי לא ... לפיכך העלו בתוספות דלא פטירי אלא היכא שאם יקיימו מצות סוכה יבטלו ממצותיהן ... ולא נ"ל כן, דפשטא דמילתא לא משמע כן ... לפיכך נ"ל דהעוסק במצוה פטור מן המצוה אע"פ שיכול לקיים את שתיהן ... והיינו טעמא, דמדפטר רחמנא חתן אע"ג דאפשר ליה ליתובי דעתיה ולקיים את שתיהן, וכדכתיבנא, ילפינן כל שהוא עוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצות אחרות, אע"פ שאפשר."

וכן כתב האור זרוע (הל' סוכה אות רצט), וז"ל: "מתני', שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה. פירש רבי שלמה זצ"ל הולכי בדרך מצוה כגון ללמוד תורה או להקביל פני רבו ולפדות שבויים פטורים ואפי' בשעת חנייתן ... ומשמע אע"פ שאין הולכין אלא כיום דאי בדאזיל ביממא ובלילא אפי' לדבר רשות נמי פטירי כדקתני [בברייתא] ... וה"נ מסתברא, דת"ר בלכתך בדרך פרט לשלוחי מצוה, ואי אינו יכול לקיים את שניהם אמאי אצטריך קרא למיפטריה, דמאי טעמיה יסתלק מן המצוה שעוסק בה ויתעסק במצוה אחרת, אפי' מצוה קלה לא שביק בעבור מצוה

חמורה, שאין אדם יודע מתן שכרן של מצות, ותו דאל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס. אלא ודאי אע"פ שיכול לקיים את שניהם פטריה רחמנא, וגזירת מלך היא." (ע"ע במגיד משנה הל' סוכה פ"ו ה"ד).

ובאר הגרי"ב זולטי (שם) דכיון דהוכחתו של הריטב"א דהעוסק במצוה הרי הוא כמופקע ממצוה אחרת היא משום דאי לא תימא הכי למה לי קרא לפטרו, ואם כן לפי הר"ן והאור זרוע דסברי דמהאי קרא ילפינן שהעוסק במצוה פטור מן המצוה אף על פי שיכול לקיים את שתיהן אין הכרח לומר שהעוסק במצוה הרי הוא מופקע לגמרי ממצוה אחרת.

אולם יש לדחות ולומר דאף לפי הר"ן והאור זרוע העוסק במצוה פטור הוא לגמרי, ומשום הכי פטור מלקיים את המצוה האחרת אע"פ שיכול לקיים שתיהן. דאי נימא דהעוסק במצוה הוא אכן פטור אולם עדיין איכא שם מצוה אף על המצוה האחרת, אמאי פטור במקום שאפשר לקיים שתיהם. אלא ע"כ דהיא גופא קא משמע לן, דהמצוה האחרת הרי היא כדבר הרשות, ומשום הכי פטור אפילו במקום שאפשר לקיים שתיהם.

המקיים מצוה בשעה שפטור ממנה

במסכת ראש השנה (כח. ד"ה אילימא) כתב הטורי אבן דעבד שקיים מצות עשה שהזמן גרמא ואח"כ נשתחרר, לא יצא ידי חובה בכך שקיים את המצוה קודם שנעשה בן חורין, כיון שבאותה שעה שקיימה לא היה חייב בה, ועתה כשהשתחרר בר חיובא הוא.

נראה דהוא הדין לגבי העוסק במצוה, דאם בשעה שקיים מצוה מסויימת הטריח עצמו וקיים מצוה נוספת שהיה פטור ממנה, לא יצא ידי חובה. לא מיבעיא לפי הריטב"א דס"ל דהעוסק במצוה כל מצוה אחרת הרי היא כדבר של רשות לגביו, אלא אפילו אי נימא דהעוסק במצוה אינו

אלא פטור ממצוה אחרת אך אינו מופקע ממנה לגמרי, מכל מקום כיון שעשה את המצוה בשעה שהיה פטור חייב לחזור ולקיימה לאחר שנתחייב בה.

ויש ללמוד כן מדברי מהר"ח אור זרוע, אשר בתשובה (סי' קפג) כתב: "וכפי זה בחורים ההולכים ללמוד תורה פטורים מכל המצות כל זמן שהם בבית רבם, כרב חסדא ורבה בר הונא שהיו פטורים כל זמן שלא שמעו הדרשה. ומ"מ אם ירצו לברך על הציצית ועל התפילין יכולין, מידי דהוי אנשים שפסק ר"ת זצ"ל שהנשים יכולות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא, ולהכי יוכלו להוציא בתקיעת שופר את החייבים, ולא אמרינן דלא אתי הפטור אפילו מדרבנן ויוציא את החיוב, דכל ישראל ערבים זה בזה, וכדאמר בר"ה דכל הברכות אעפ"י שיצא מוציא."

מבואר אפוא מדברי המהר"ח אור זרוע דהעוסק במצוה דינו כדין הנשים במצוות עשה שהזמן גרמא, דאמנם רשאות הן לקיים את המצוה אך מ"מ פטורות הן. לפי זה נראה לומר דה"ה בעוסק במצוה מן המצוות והטריח עצמו לקיים מצוה נוספת שהיה פטור ממנה, דלאחר שסיים עם המצוה שהיה עסוק בה צריך לחזור ולקיים את המצוה שקיים בעודו פטור, כיון שרק עתה מתחייב בה.

ועל מה שכתב המהר"ח אור זרוע דאע"ג דהעוסק במצוה פטור מן המצוה מ"מ אם מקיימה יכול לברך עליה, כמו שפסק ר"ת לגבי נשים דיכולות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא אע"פ שפטורות מהן, העיר הגר"יב זולטי דאפילו לפי הרמב"ם שסובר דאסור לנשים לברך על מ"ע שהזמן גרמא כיון שאינן יכולות לומר וצונו [עי' במגיד משנה (הל' סוכה פ"ו הי"ג)], ברא"ש (קידושין פ"א סי' מט) ובבאור הגר"א (סי' תקפט), דוצונו קאי על המברך עצמו ולא על כל ישראל שנצטוו במצוות, היינו דוקא לגבי נשים במ"ע שהזמן גרמא דפטורות הן לגמרי מהמצוה, אבל העוסק במצוה הפטור ממצוה אחרת רק באותה עת שעוסק במצוה, יתכן שגם לפי הרמב"ם יכול לומר וצונו כשמקיים מצוה שפטור הימנה באותה

עת, כיון שבזמן שאינו עוסק במצוה חייב הוא במצוה זו ככל ישראל, ושפיר קאמר וצונו.

אלא שמלשון המהר"ח או"ז, שכתב דבריו אליכא דר"ת דוקא, יש ללמוד לכאורה דס"ל דלפי הרמב"ם העוסק במצוה הפטור ממצוות אחרות אינו יכול לברך על מצוה אחרת, ויש לומר דהיינו משום דאע"ג דבעלמא מחוייב ועומד הוא בקיום כל המצוות, מ"מ כיון דעתה פטור הוא מהמצוה אינו יכול לומר וצונו. או שמא דהרמב"ם סובר שחכמים לא תקנו ברכה כלל למי שאינו מצווה אע"פ שאין בנוסח הברכה וצונו, וכן מוכח מהרשב"א (גיטין מ. ד"ה אמר ריב"ל) שהרמב"ם ור"ת חולקים גם לגבי ברכות שאין בהן וצונו, שכן להוכיח את שיטת ר"ת כתב הרשב"א "שהרי נשים קוראות ק"ש ומברכות לפניה ולאחריה ואין ממחין בידן", ובברכות קריאת שמע הא לא אמרינן וצונו.

ובשו"ת יביע אומר (ח"א סי' כח) האריך בנידון זה, ומסקנתו שאין לנשים ספרדיות לברך על מ"ע שהזמן גרמא אפילו ברכות שאין בהן וצונו, כגון ברוך שאמר, ישתבח, ברכות קריאת שמע ותפילת מוסף. וראיה לדבריו כתב: "והנה בש"ע ס"ס רצ"ו נשים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש, הגה ע"כ לא יבדילו לעצמן, רק ישמעו הבדלה מן האנשים, ע"ש. והב"ח חולק על הרמ"א, דהא אפי' למ"ד שפטורות מ"מ יכולות להבדיל לעצמן, כמו בשופר ולולב. וכ' הט"ז (שם סק"ז) שבחנם חלק הב"ח על הרמ"א בזה, דלא דמי לשופר וללולב, דהתם החיוב אצל האנשים הוא מדאורי' משא"כ כאן שיש תרתי לפטור, שההבדלה מדרבנן אפי' באנשים והיא מ"ע שהו"ג, ע"כ. ומוכח דאע"ג דליכא בברכת ההבלדה וצונו רק שבח והודאה, אעפ"כ הוא בכלל מחלוקת הפוסקים אם רשאות לברך, ומכיון שהיא מדרבנן אצל האנשים לא יבדילו לעצמן." (ע"ע מ"ש בזה בספר חמדת ימים סי' כו.)

יש להעיר דהמשנה ברורה לכאורה לא נקט כמו שכתב הריטב"א דהעוסק במצוה פטור הוא לגמרי ממצוה אחרת והרי היא אצלו כדבר הרשות, ולא כמו שכתב המהר"ח אור זרוע דהעוסק במצוה דינו כנשים

במצות עשה שהזמן גרמא. דבהלכות פסח (סי' תעה ס"ה) כתב השולחן ערוך: "אכל כזית מצה והוא נכפה בעת שטותו ואח"כ נתרפא, חייב לאכול אחר שנתרפא, לפי שאותה אכילה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצות." וכתב המשנה ברורה (שער הציון ס"ק לט): "לאפוקי שומר אבדה [או משמר המת], אף דהוא ג"כ פטור אז מכל המצות [ואפילו יכול לקיים שניהם אם צריך לטרוח אחר זה לדעת כמה פוסקים וכדלעיל בסימן ל"ח ע"ש], אם אכל אז מצה יצא ידי חובתו, דהוא איש, אלא שאז לא חייבתו התורה מפני שהוא עוסק במצוה אחרת. ומ"מ מסתפקא אם יכול אז לברך ברכת אכילת מצה אקב"ו וכו', כיון שהוא אז אינו מצווה ע"ז."

מבואר אפוא מדברי המשנה ברורה דהאוכל מצה בשעה שעוסק במצוה אחרת, אע"פ שבאותה שעה פטור הוא ממצוות אחרות יצא ידי חובה, אלא שאע"ג דפשיטא ליה דיצא ידי חובת המצוה אכתי מסתפקא ליה אם יכול לברך. נמצא מדברי המשנה ברורה הם ממש להיפך מדברי המהר"ח אור זרוע, אשר מדבריו משמע דבכה"ג לא יצא ידי חובה אך מ"מ יכול לברך לשיטת ר"ת.

ובספר מקראי קודש (פסח ח"ב סי' לג) מחזק הגרצ"פ פראנק את דברי המ"ב לגבי מה שכתב שאע"פ שפטור מן המצוה יוצא ידי חובה, וז"ל: "הנה מה דפשיטא ליה להמ"ב דעשה מצוה בשעה שהוא עוסק במצוה אעפ"י שהוא פטור, משום עוסק במצוה פטור מהמצוה, מ"מ יצא יד"ח וא"צ לחזור ולעשותה, מבואר כן בעונג יו"ט (סי' מא). ומסביר שם הדברים משום דסוף כל סוף בר חיובא הוא גם במצוה השנייה, אלא שקדמתה מצוה ראשונה שעסק בה, ומקרי עשה מצוה. ומביא ראיה לזה מזבחים (דף יט) גבי בגדי כהונה, דאיתא שם, תפילין מהו שיחוצו, מצוה דגופיה חייץ או לא חייץ, אגלגל מילתא ומטא לקמיה דר"א ואמר תלמוד ערוך בידינו תפילין חוצצות, ומיתבי כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדן פטורים מן התפלה ומן התפילין, מאי לאו אם הניחו

אינן חוצצת, עכ"ל הגמרא. הרי דאף שפטורים מן התפילין מטעם עוסק במצוה פטור מהמצוה כמו שפרש"י שם, אפ"ה אם עשאה מקרי עשה מצוה.

אך על ספקו של המשנה ברורה לגבי הברכה כתב הגרצ"פ דנידון זה תלוי במחלוקת ראשונים, וז"ל: "אולם מה שמסתפק המ"ב אם יכול לברך ברכת אכילת מצה אקב"ו וכו' כיון שהיה אז אינו מצווה, יש לעיין בדבר, דלכאורה כיון דיש כאן קיום מצוה באכילה זו שוב יוכל לברך אשר קב"ו. ואפשר דלשון וצונו אינו נופל רק על מה שהוא מצווה [ולכאורה זה תלוי במחלוקת הראשונים לענין אשה לגבי מצות עשה שהו"ג שדעת המ"מ (הלכות שופר פ"ב ה"ב) והטור (או"ח סימן תרפט) שנשים רשאות לברך עליהן וכפי שהסביר הר"ן בר"ה הוא משום דנוטלות עליהן שכר (כמו שאמרו גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, הרי שאף מי שאינו מצווה נוטל שכר אלא שהמצווה שכרו גדול יותר) לכן בכלל מצוה הן ורשאות לברך, ולא אמרינן הואיל ולא נצטוו האיך יאמרו וצונו, דכיון שהנשים נצטוו ואף הן נוטלות שכר שפיר יאמרו וצונו. אולם לדעת הרמב"ם הלכות ציצית (פ"ג ה"ט) וסוכה (פ"ג ה"ט) אעפ"י שמוותרות הן לקיים המצוות שהן פטורות מהן אבל אסורות לברך, שהאיך יאמרו אשר קדשנו במצותיו וצונו והן אינן מצוות]."

אולם הג"ר יוסף כהן (שם הררי קודש אות ב) כתב דיש לחלק בין נשים לגבי מ"ע שהזמן גרמן לבין העוסק במצוה, וז"ל: "עיין בחדושי הרמב"ן (קדושין דף לא ע"א) שכתב דהלכתא דנשים אם רצו מברכות הן, ואי קשיא והא אמרינן בירושלמי כל העושה דבר שאינו מצווה בו נקרא הדיוט וכו', התם שעושה דבר שאינו מצווה מן התורה כלל שהוא כמוסיף על התורה, אבל מי שעושה מצות התורה כתקן אעפ"י שלא נצטווה הוא בהם, כגון נשים, מקבלים עליהם שכר. והכי מסתברא, כדאמרינן אין מעכבין את הנשים מלתקוע ב"ט, ואעפ"י שיש בתקיעה שלא לצורך איסור שבות "ש"מ צורך מצוה היא". וא"ת והיכן

צונו, כדאקשינן לענין נר חנוכה. כיון דרשות דמצוה היא, והקב"ה צוה במצוה זו לאנשים חובה, לנשים רשות צונו קרינן בה. הנה למדנו מדברי הרמב"ן דנשים בקיום מ"ע שהזמן גרמא אעפ"י שפטורות נקרא שעושות מצוה ולפיכך יכולות לברך וצונו, ולכאורה ה"ה בעוסק במצוה, שהרי עושה המצוה כתיקונה וכו'. אבל יש לחלק, דשאני התם דכיוצא בזה באנשים חייבים משו"ה רשות לחייב עצמן, משא"כ בנ"ד שכל העולם במצב כזה הם פטורים. ויעוין בברכי יוסף יור"ד סימן שלג ס"ק א'."

אונן

במסכת ברכות (יז:) תנן: "מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה." ופירש רש"י (ד"ה מי) דהיינו משום שהוא טרוד במחשבת קבורתו, והויא דומיא דחתן דפטור משום טירדא דמצוה. ובגמרא אמרינן: "מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר ... ואינו מיסב ואוכל. ואינו אוכל בשר, ואינו שותה יין, ואינו מברך." ופרש"י (ד"ה ואינו) דאינו צריך לברך ברכת המוציא.

וכתבו תוס' (ד"ה ואינו מברך): "פרש"י ואין זקוק לברך, ומשמע מתוך פירושו שאם רצה לברך רשאי, מיהו בירושלמי קאמר אם רצה להחמיר, אין שומעין לו. לכך נראה לומר, אינו מברך, אינו רשאי לברך, ומפרש בירושלמי למה, וקאמר מפני כבודו של מת."

ובאר הגרצ"פ פראנק שלפי הסוברים שאונן רשאי להחמיר על עצמו ולקיים המצוה יש להשוותו לעוסק במצוה, שבדיעבד אם עשה מצוה יצא ידי חובתו ואין צריך לחזור ולעשותה אחר הקבורה. וכמו שכתב המגן אברהם (סי' תרצו ס"ק טז) לענין מקרא מגילה, וז"ל: "מיהו לפי מ"ש בס"י ע"א, דאם רצה להחמיר רשאי, א"כ יוצא במה ששמע בצבור, דהא עיקר דמקרא מגילה קודם להמת, וא"כ חייב במקרא מגילה."